



OSMANLI DÖNEMİNDE AMASYA'DA İPEKÇİLİK

*İsmail KIVRIM**
*Süleyman ELMACI***

ÖZET

Dünya iktisat tarihinde uzunca bir süre kendisinden sıklıkla söz ettiren değerli bir ticari emtia olan ipek, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda gümüşe alternatif olarak beyaz altın diye adlandırılmıştır. Böylece dünya iktisat ve siyasi tarihine yön vermede önemli unsurlardan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ipek üretimi ve dokumacılığının yapıldığı şehirlerin başında Bursa gelmektedir. Bu çalışma ile bir başka Osmanlı şehri olan Amasya'nın da önemli bir ipek üretim merkezi olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle İran ticaret yolu üzerinde bulunması, şehzade sancağı merkezi olması, Karadeniz ticaret limanlarına yakınlığı, ikliminin ipekböceği yetiştirilmesine uygunluğu Amasya'yı Bursa'dan sonra ipekleri için aranan bir şehir haline getirmiştir.

16. yüzyılda ipek dokumaları ile ünlenen şehir, İran ipeğinin yasaklanması ile ipek üretimine başlamış ve 19. yüzyılda Avrupalı tüccarların dikkatini çekmiştir. Bu dönemde hem ipek hem de ipek böceği tohumu üreten ve ihraç eden önemli bir merkez haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İpek, harir, Amasya, ipekböceği, koza

AMASYA SERICULTURE IN OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

As an invaluable commercial good, Silk was the focus of attention for a long period of time throughout the history of world economy. Especially, in the 16th and 17th centuries silk was called as 'White Gold' as an alternative of silver. Thus it became a significant element that plays a key role in the shaping of the history of world economy and politics.

The leading city in the Ottoman silk production and weaving is Bursa. This study aims to explain the importance of another silk production center in Ottoman, Amasya. The city was situated on the trade route of Iran, it was a city of a shahzade, a prince, it was quite close to the Balck-Sea trade ports and it offered suitable climatic conditions for silk worms to be brought up, thanks to all these characteristics, Amasya became a city, whose silk was preferably in demand after Bursa.

The city, which became very famous for its silk weaving in the 16th century, started to produce silk upon the banning of Iranian silk and drew European traders' attention in the 19th century. Throughout this

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Ü. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. El-mek: ikivrim@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Ü. Eğt. Fak. İlköğretim Böl. El-mek: suleymanelmaci@hotmail.com

period it became an important center of production-export of both silk and silk-worm eggs.

Key Words: silk, harir, Amasya, silk-worm, cocoon

Giriş

Amasya ve çevresinin ipek böcekçiliği açısından önemli olmasında, fizikî ortam özelliklerinin uygunluğunun etkisi vardır. “İpekböceği, yaşadığı ortamdaki sıcaklık ve nem koşullarına hassasiyet gösteren bir canlıdır. Onun fizyolojik faaliyetlerini tam olarak yerine getirebilmesi için gelişim evrelerinde (*Nisan- Haziran döneminde*) 20-28°C’lik ideal ortam sıcaklığı, %70-85 arasında değişen nispi nem oranlarına ihtiyaç vardır”¹. Amasya ve çevresi sıcaklık ve nem özellikleri açısından belirtilen bu değerlere yakın özellikler gösterir. Amasya meteoroloji istasyonu verilerine göre; Nisan ayından itibaren hızla artmaya başlayan ortalama sıcaklıklar (13,5°C) Haziranda 20°C’yi aşar (21,5°C). Bu nedenle ipek böceği için canlılık faaliyetinin başladığı Nisan ayı ikinci yarısından itibaren istenilen sıcaklık derecesi ortam ısıtılarak sağlanmıştır (*yerinde yapılan görüşmelerden*). Aynı aylarda ortalama nem miktarı %56 olarak gerçekleşmektedir. 56 ve 53 değerleri ise alt eşik olarak belirtilen %70 oranından çok düşük değildir.

İklim olarak ülkemizde ipek böcekçiliğinin Akdeniz iklimi ve onun biraz bozulmuş geçiş tiplerinin görüldüğü² yerlerde yapıldığı bir gerçektir. Amasya’nın iklim özelliğinin de, ne İç Anadolu’nun kuraklığı ne de Karadeniz kıyı kesiminin nemliliğinin görülmediği, her ikisinden de özellikler içeren geçiş tipi³ olduğu ve buna bağlı olarak ipek böcekçiliği için tam anlamıyla olmasa bile elverişlilik açısından yeterli olduğunu ifade edebiliriz. Başka bir özellik olarak yükseltinin 1000 m’nin altında olduğu yerlerde bu ekonomik faaliyetin yapıldığı, Amasya (412 m) ve çevresinin bu açıdan da uygun olduğu görülür. Ayrıca tarım arazisinin az olduğu dağlık alanlar ile ovaların temas alanlarında yapıldığı⁴ Amasya ve çevresin de bu özellikteki yerlere sahip olduğu ve buralarda üretim yapıldığı (*Örneğin Amasya şehir merkezine yaklaşık 9 km uzaklıktaki İpekköy*) görülür. İpek böcekçiliği doğal bitki örtüsü açısından, ipek böceğinin kozasını örmesini kolaylaştırması nedeniyle çalı formasyonunun bulunduğu⁵ yerlerde gerçekleştirilen bir faaliyettir.

Doğal ortam şartlarının uygunluğu yanında Amasya’nın çok önemli ticaret yollarının güzergâhı üzerinde bulunması, bu ekonomik faaliyete ait bir birikime sahip olması ve buna bağlı olarak atölye tipi sanayi tesislerinin⁶ kurulması ipek böcekçiliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde Amasya’da ipekçiliğin başlaması, altın çağı ve ham ipek üretimine geçiş konu edilmektedir. Çalışmamızın ana kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivinde bulunan tahrir defterleri⁷, Amasya

¹ Murat Özgür, “Türkiye’de İpekböcekçiliği”, *A.Ü. DTCF., Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Ankara 1996, s. 97.

² Murat Özgür, *agm.*, s. 100.

³ Süleyman Elmacı, “Çeşitli İklim Sınıflandırmalarına Göre Amasya’nın İklimi”, *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*, Amasya 2007, s. 963.

⁴ Murat Özgür, *agm.*, s. 100.

⁵ Murat Özgür, *agm.*, s. 100.

⁶ Sivas Vilayeti Salnamesi, 1888-1889; s. 211-212, Vital Cuinet, *La Turquie d’Assie I*, Paris 1892, s. 749.

⁷ Amasya Sancağına komşu olan Canik Sancağında Arım, Terme, Samsun ve Bafra kazalarına ait ipek (harir) geliri “haric-ez-defter” olarak 1575-76 yıllarında 5000 akçedir. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivin [=TKA], Tahrir Defteri [=TD], nr. 33, vr. 286; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 104. Ancak bu defterlerin devamı ve Amasya’ya ait olan TKA, TD, nr. 26 ve 34 nolu defterlerde ipek ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. Bununla beraber aynı yıllarda Amasya şehrinde olan *mîzân-ı harîr* (ipek kantarı) ile ilgili gelirler bulunmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

şer'îye sicilleri⁸, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki diğer fonlardaki evraklar, Sivas Salnâmeleri ve seyyahların seyahatnameleridir⁹.

A- Amasya'da İpekçiliğin Başlaması

Tarih boyunca gücün, otoritenin, görkem, güzelliğin, şıklığın ve dayanıklılığın sembolü olarak görülen ipeğin Anadolu'ya gelmesi, bu topraklardan geçen ve uzun geçmişi olan ticaret yolları ile ilişkilidir. Bu ticaret yollarının güzergâhı üzerinde bulunan şehirlerde ipeğin üretilmesi, dokunması ve ticaretinin yapılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Bilinen ilk tarih olarak ipek kumaşın kendisinden üretildiği ipekböceğinin Anadolu'ya gelişi, M.S. 546 yılında Nesturi rahiplerinin asalarının kabzası içinde olmuştur¹⁰.

Osmanlı Devleti'nde ipekçiliğin temelleri, 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın başlarında atılmıştır. Bu başlangıçla beraber ipekçilik 16. yüzyılda, devletin doğu komşusu ve ipek üretiminin dünyadaki önemli merkezlerinden olan İran'dan gelen ipeğin ticaretinin yapılması ve dokumacılıkta sağlanan ilerleme ile önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir.

İpekböcekçiliği ve ipek dokumacılığı açısından günümüzde de önemini sürdüren Bursa'nın yanında, özellikle Eski çağda Karadeniz kıyısında çok önemli bir liman kenti olmasına rağmen bu gün o önemini koruyamamış Anadolu'nun kuzeyindeki Sinop kentine ulaşan yollar üzerinde bulunan Amasya ve çevresi, ipekle ilgili bütün ekonomik faaliyetlerin (*ipekböceği yetiştirilmesi, ticaretinin yapılması, dokuma ve boyamanın gerçekleştirilmesi*) gerçekleştirildiği bir yerdi.

Amasya'da ipekçiliğin tarihi Osmanlı Devleti'nin ipekçilik tarihi ile uygunluk gösterir. Nitekim 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında, Sinop limanını kullanan Kastamonu yöresi, pirinç, demir, pamuklu kumaş ve sof kumaşı ihraç etmekteydi. Yöre kendi yerel ürünlerini ihraç ederken aynı zamanda ipek, kına ve öteki boyalarla birlikte Hint ve Arap malları için de geçiş merkeziydi. Sırma işlemeli kumaşlarla kadifeler ve İran ipek yolu üzerindeki Amasya'da dokunan değerli ipekli kumaşlar, Kefe'ye Sinop'tan yollanırdı. Bu dönemde Osmanlı sarayında da talep edilen Amasya ipekli kumaşları ün salmıştı¹¹.

Amasya Batı İran'daki ipek üretim bölgelerini, imalat merkezi olan Bursa'ya bağlayan kervan yolu üzerinde bulunduğundan, kente gelen ipeğin çoğunun İran'dan olması akla yatkındır. Tokat'ta vergilendirildikten sonra Amasya'ya gelen ipeğin ise İran kökenli olması hemen hemen kesindir. Amasya mizanında tartılan ipeğin hepsinin Amasya'da işlenip işlenmediğinin saptanması olanaksızdır. Ancak, mallar genellikle satış yerinde tartıldığından Amasya mizanından geçen ipeğin çoğunun bu kentte el değiştirdiğini varsayabiliriz¹².

16. yüzyılda Amasya *mîzân-ı harîr* (ipek kantarı) rakamları bize şehirdeki ipekçiliğin önemi hakkında bilgi verir. Ticareti yapılan ipeğin tümünün belli bir ücret karşılığında bu kantarda tartılması zorunluydu. 1520 yılında Amasya *mîzân-ı harîr* mukataası geliri 33.333 akçe olup, padişahın has geliri içindeydi¹³. 1552-53 yılında ise *mîzân-ı harîr* mukataasını üstlenmiş olan

⁸ Amasya'nın 95 adet şer'îye sicilinin ilki 1624 ve sonuncusu 1874 tarihlidir. Ahmet Akgündüz, Şer'îye Sicilleri, C. I, İstanbul 1988, s. 170. Bu nedenle 1500'lü yıllardaki bilgilere ulaşamıyoruz. Ancak 1600 yıllarda da ipekle ilgili kayıtlara pek rastlanmamaktadır. Nitekim 1700 yıllardan itibaren şehirde ipekböceğinin yiyeceği olan dut bağlarının satış kayıtlarına rastlanmakta, 1800 yıllardan itibaren ise dut bağları ile birlikte böcekthane satışlarının da yoğun olduğu görülmektedir.

⁹ 19. yüzyılın başından itibaren ipekçilik hakkında en can alıcı bilgileri şehri ziyaret eden seyyahlardan ve Samsun'da bulunan İngiliz konsolosluğunun raporlarından öğrenmekteyiz. Ancak bu seyyahların verdiği bilgilerin çoğunu arşiv kaynakları ile doğrulayamamaktayız.

¹⁰ Alexander Rustow, İktisadi Coğrafya (çev. Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1946, s. 177.

¹¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 136.

¹² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 2000, s. 179.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], Tahrir Defteri [=TD], nr. 387, s. 354.

mültezimin ödediği bedel 40. 000 akçeydi. Mizan, 1 Muharrem 962/26 Kasım 1554-7 Zilkade 962/24 Eylül 1555 tarihleri arasındaki 302 gün boyunca işlem görmüştür. Bu süre içinde mizanda 10.632 lodra¹⁴ ipek tartılmıştır¹⁵. Bu miktar lodranın ağırlığına göre, 6000,7 ya da 4092,3 kg demektir. Tartı ücretleri toplamı 45.451 akçeye ulaşmıştır ki, bu bir yılda yaklaşık 53.284 akçe demektir. 30 lodra başına 133 akçe olan normal tartı ücreti uygulansaydı bunun üzerinde bir gelir elde edilirdi. Ancak Amasya'ya gelen ipeğin bir kısmı daha önce Tokat'ta vergilendirildiğinden, sahiplerine yüzde 50'den fazla bir indirim yapılırdı¹⁶. Aynı şekilde 1576 yılında *mizân-ı harîr* mukataası geliri 45.000 akçedir. Bu miktarda şehrin bütün gelirleri (171.000 akçe) içerisinde %26'ya karşılık gelmektedir¹⁷.

Amasya *mizân-ı harîrinin* önemi giderek o kadar artmıştır ki mizan eminin olmaması Kehmâcî¹⁸ esnafının işlerini aksatmıştır. Bunun üzerine esnafın ileri gelenleri mahkemeye müracaat ederek emin gelinceye kadar aralarından eminliğe liyakati olan Mustafa Çelebi'nin tayin edilmesini istemişlerdir. Mahkemede esnafın isteğini uygun bularak atamayı gerçekleştirmiştir¹⁹.

16. yüzyılda devletin sınırlarının genişlemesi ile halkın sosyal refahının yükselmesi ve ipekli dokumalara olan isteğin artması, bu işle uğraşanların ülkenin her tarafında çoğalmasına neden olmuştur. Ayrıca ülke içinde ipekli kumaş üretiminde Bursa, İstanbul, Edirne ve Amasya gibi şehirler öne çıkmıştır. Nitekim bu dönemde, Amasya önemli ticaret yolu üzerinde olduğundan özellikle ipeği kolay temin ettiği için ipek dokumacılığı gelişmiş, ancak ipek böceği yetiştiriciliği yaygınlaşmamıştır. Hatta bu dönemde özellikle ipekli kemha²⁰ üretimiyle ünlenmiş²¹, Bursa'ya ipekli dokumalar gönderilmiştir²². Örneğin Bursa'ya Amasya'dan ipekli kumaş satmaya gelen İbrahim b. Sinan, Bursa'da kumaş damgacısı olan Cafer b. Mehmet tarafından mahkemeye kumaştan alınan damga vergisini kaçırıldığı için şikâyet edilmiştir. İbrahim ise damga vergisini kaçırıldığını kabul etmiştir²³. Nitekim bu tarihlerde kırmızı Amasya kemhâsının (topu) 230 akçedir²⁴.

Yavuz Sultan Selim'in İran'dan gelen ipeğe koyduğu (1514-18) ambargo sırasında ise Sohumi üzerinden gelen Gürcistan ipeği, kısıtlamaların dışında tutulmuştu. Nitekim bu dönemde Osmanlı topraklarında, örneğin Balkanlarda Mora, Prizren ve Arnavutluk ile Anadolu'da Bursa, Bilecik ve Amasya'da da bir miktar ham ipek üretiliyordu. Oysa normal zamanlarda yüksek kaliteli ve görece ucuz İran ham ipeğinin Bursa pazarındaki bolluğu yerli ham ipek üretiminin gelişmesini önleyici bir rol oynamaktaydı²⁵.

16. yüzyılda ipek ticaretine antropoluk eden, zaman zaman da padişahların ve şehzadelerin ikamet ettiği Amasya, 17. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Celâlî isyanları nedeniyle sıkıntılı günler

¹⁴ 176 dirhem, 0,564 kg.

¹⁵ BOA, Maliyeden Müdevver Defter [=MAD], nr. 160, s. 52, 53, 105.

¹⁶ Suraya Faroqhi, *age.*, s. 179.

¹⁷ TKA, TD, nr. 26, vr. 19a.

¹⁸ Kehmâcî, ipekli kumaş yapanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. "Kadifeci", "Sandalcı", "Dibacı" olmak üzere üç kısma ayrılırdı. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 241.

¹⁹ Fikret Yılmaz, *Amasya'nın Bir Numaralı Şer'îye Sicili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İzmir 1987, s. 73. Amasya Şer'îye Sicili [=AŞS] 1-42 c. (24 Safer 1058/26 Kasım 1625).

²⁰ Kemha: bir çeşit ipekli kumaş, havsız kadife, tek renkli veya tek renk üzerine nakşedilmiş büyük desenler şeklinde dokunur ve dşemelik olarak kullanılır.

²¹ David Gudiashevili, "XV-XVII. Yüzyıllarda İpekli Kumaş Dokumacılığı", *Osmanlı*, C. III, (Edt. Güler Eren), Ankara 1999, s. 92.

²² Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960, s. 162.

²³ Fahri Dalsar, *age.*, s. 345; Bursa Şer'îye Sicili [=BŞS] 5-290 (975/1567).

²⁴ Fahri Dalsar, *age.*, s. 79.

²⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, (Çev. Halil Berktaş), C. I, İstanbul 2000, s. 282.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

yaşamış ve kentin nüfusu yarı yarıya azalmıştır²⁶. Bu durum ipek üretimi ve ticareti üzerinde olumsuz etki yarattığından dokumacılar dâhil pek çok insan ipek böceği yetiştirmeye başlamıştır.

16. yüzyıl ortalarında Avrupa'da ipekli kumaş üretimi artmaya başlamıştır. Anadolu'daki ipekli kumaş üreticilerinin ihtiyaç duydukları ham ipeğin büyük bir oranda karşılandığı İran ile yapılan savaşlar nedeniyle Anadolu'ya aktarımının güçleşmesi, 16. yüzyıl ortalarından itibaren ipekli dokumacılıktan vazgeçilmesine neden olmuş, süreç içinde ipekli dokumacılık gerilerken kozacılık, ham ipek satışı daha ön plana geçmeye başlamıştır. Nitekim Anadolu ipekli dokumacılıktan uzaklaşarak hammadde kaynağı bir alan haline dönüşmüştür²⁷.

Avrupa'da 17. ve 18. yüzyılda dokuma sanayisinin gelişmesi, daha ucuz ve gösterişli ipekli kumaşlar imal edilmesiyle kaliteli Türk ipekli dokumalarına rağbet azalmıştı. Bu nedenle Osmanlı devletinde ipek dokumacılığı gerilerken ipek böceği yetiştirilmesi bir anlamda desteklenmiştir. Bu yüzyıllarda Amasya'da da ipek böceği yetiştiriciliğinin önemi artmış, bu durum aynı zamanda Amasya'da dokumacılığın ilerlemesine neden olmuştur.

Bu dönemde Amasya'da ipekçiliğin geliştiğinin bir göstergesi de şehirde ipekböceği yiyeceğinin karşılandığı dutluk bağlarının alış verişlerinin yoğun olarak yapılmasıdır. Örnek vermek gerekirse, Üçler Mahallesi'nden Bakkal Hafız Mehmet, Okmeydanı mevkiindeki bir adet dutluk bağını Cami-i Enderun Mahallesi'nden Hacı İbrahim'e satması gibi²⁸.

İpekli dokuma sanayinin ilk ve en önemli safhasını teşkil eden ibrişimden (ipek çilesi) iplik imali ipekböcekçiliğinin yapıldığı şehir ve kırsal alanlarda gelişmiştir. Bu dönemde Amasya'da Kazaz esnafının sattığı ibrişim fiyatlarını narh kayıtlarından öğrenmekteyiz. 1700 yılında bir dirhem ibrişim, iki buçuk akçe²⁹ iken 1757 yılında altı akçe³⁰, 1767 yılında yedi akçe³¹, 1769 yılında altı akçe³² ve 10 yıl sonra 1781 yılında ise 10 akçedir³³. Bu fiyatlarda gösteriyor ki Amasya'da 80 yılda ibrişimin fiyatı dört kat artmıştır (Tablo 1).

²⁶ Suraiya Faroqhi, "Ticaret, Bölgesel, Bölgearası ve Uluslararası" *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Edt. Halil İnalçık-Donald Quataert), C: I, 1600-1914, İstanbul, 2000, s. 612.

²⁷ Fahri Dalsar, *age.*, s. 18, 19.

²⁸ AŞS 63- 32/1 (25 Şaban 1201/12 Haziran 1787). AŞS 63-9/2, 15/1, 16/2, 23/2, 24/3, 26/3, 27/1, 28/2, 30/4, 32/1, 37/2, 37/4, 38/4, 39/1, 39/2, 52/1. Ayrıca bkz. Mustafa Kök, *H.1200-1201 (M.1785-1787) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Amasya'nın İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 17-32. Bir diğer örnekler için bkz. Ergin Baş, *62 numaralı Amasya Şer'iyeye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2008, s. 71, AŞS 62-7/1, 11/2, 12/3.

²⁹ AŞS 23-94.

³⁰ AŞS 48-197 (13 Muharrem 1171/23 Eylül 1757).

³¹ AŞS 52-7 (17 Şaban 1180/18 Ocak 1767).

³² AŞS 53-184 (22 Muharrem 1183/28 Mayıs 1769).

³³ AŞS 58-117 (2 Safer 1195/28 Ocak 1781).

Tablo 1: Amasya’da ipekli dokumacılıkta kullanılan ipek çeşitlerinin bir dirhem fiyatı (akçe) nin yıllara göre değişimi

Cinsi	Yıllar						
	1700	1757	1767	1769	1781	1827 ³⁴	1829 ³⁵
İbrişim	2,5	6	7	6	10		
Kaytan	3	7	8	7			
Al ve göz		9	10	9			
Nakış İpeği		5		5			
Has gök ibrişim	3				12		
İpek	2,5						
Elvan						13	15
Fistanî kaytan						14	16
Beyaz kaytan						15	18
Has güvez kaytan						18	20

Özellikle 18. Yüzyılda yapılan satış kayıtlarında “*dutluk bağ*” ve “*bir böcekthane-i havi dutluk bağ*” ifadeleri bölgede ipek böcekçiliğinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Amasya’daki ipekçi esnafının yiğitbaşı Cüneyt Mehmet Beşe’dir. 1777-1778 yılları arasında ipek işleyenlerin yevmiyeleri ekmecli 8 ve ekmezsiz 10 paradır³⁶.

B- İpekçiliğin Altın Çağı ve Ham İpek Üretimine Geçiş

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında ipekli dokumacılığın ham maddesinin temininde meydana gelen sıkıntılardan dolayı koza üretiminin cazibesi artmaya başlamıştır.

19. yüzyıl başlarında Amasya’da üretilen ipeğin her sene İstanbul’a belli bir miktarı gönderilmektedir. Ancak 1800 yılının başında Bosna, Halep ve Diyarbakır tüccarları daha çok ipek satın aldıklarından İstanbul’a sevk edilen ipek miktarında düşme olduğu görülmektedir. Nitekim eskisi gibi İstanbul’a ipek gönderilmesi İstanbul’daki idareciler tarafından Amasya kadı ve müteselliminden istenmektedir³⁷.

Nitekim pek çok Avrupalı seyyah da seyahatnamelerinde bu dönem Amasya’daki ipekçilik faaliyetlerini uzun uzun anlatmışlardır. Bunlardan biri de 1829 yılında Amasya’yı ziyaret eden

³⁴ AŞS 72-1.

³⁵ AŞS 73-1.

³⁶ Hasan Ali Yavuz, *1777-1780 Yılları Arasında Amasya (Şer’iye Siciline Göre)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999, s. 16.

³⁷ BOA, Cevdet İktisat [=C. İKTS], nr. 396, (29 Cemâziye’l-evvel 1216/7 Ekim 1801).

Fransız Victor Fontanier'dir. "İpekçilik Amasya'da gelişmiş, zengin bir üretim koludur. Ben yıllık ipek üretiminin ortalama tutarını 2.000.000 (iki milyon kuruş olarak hesapladım) beyazlığı ve kalitesi imparatorlukta Bursa ve Geylan ipek ipliğinden sonra en çok tercih edilen, dokumacılıkta kullanılan ipek iplikleridir. Ülke içinde ipekli dokuma merkezleri, ipek ipliği ihtiyaçlarını Amasya'dan temin ederler. Her yıl ipek ipliğinin elde edildiği dönemde yukarıda adı geçen şehirlerden gelen tüccarlar, Amasya'daki tanıdık tüccarların iş yerlerine gelirler. Cuma günleri şehirde kurulan pazarda çevre köylerdeki ipek üreticileri ellerinde ipek denklere ile hemşerileri tanıdık tüccarların işyerlerine akın ederler. Hepsinin ipekleri özenle tartılır. Kalitelerine göre bir yere kaydedilir. Üreticilerle tüccarlar arasında birbirlerine içten samimi bir güven vardı. Tartı ve para konusunda hiçbir tartışma çıkmazdı. Cuma günleri şehir çok canlı, renkli bir hareketliğe bürünür. Kervansaray içinde köylüler tek bir tüccara güven duyarlar. Onun dükkânı arı kovunu gibi işler. Tüm bu hareketlilik, gürültü sabahın erken saatlerinden Cuma namazı vaktine kadar sürer. İpek üreticileri öğleden sonra evlerine dönerler. Suriye'den gelen tüccarlar, Amasyalı tüccarlardan seçerek aldıkları ipek balyalarını katırlara yükleyerek memleketlerine götürdüklerini"³⁸ Fontanier kendine has üslubuyla ifade eder.

Seyyahların bu ifadelerini şer'îye sicillerindeki kayıtlarda doğrulamaktadır. Örneğin Devehane Mahallesi'nden Seyit Mehmet 120 masire? (masura) haririni (ipek) altı sene önce Bakkal Ömer Ağa'ya emanet olarak verdiğini iddia etmektedir. Ömer Ağa ise almadığını belirtmektedir. Bunun üzerine Seyit Mehmet'in haririni verdiğine dair şahit istenmesi üzerine şahidin olmaması nedeniyle bu iddiasından vazgeçmesi için tembih edilmiştir³⁹.

Nitekim bu yüzyılın başından itibaren dutluk bağ satışlarının yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Diğer bir husus da bu dutluk bağlarının içerisinde böcekhanelerin de olmasıdır. Örneğin, Eski Kethüda Mahallesi'nden Ayşe Hatun, şehir civarında bahçeler mevkiinde sınırları belli olan dutluk bağı ile böcekhanesini Emine Kadın'a 3300 kuruşa satmıştır⁴⁰.

Aynı şekilde; 1838-1863 arasında konu alan bir çalışmada; Amasya'da 2258 dönüm dut bağının olduğundan bahsedilmektedir. Bu bağların toplam geliri 353.403 kuruş idi. Müslüman hanelerin dut bağlarından dönüm başına elde ettikleri gelir yaklaşık 157 kuruş iken gayrimüslimlerin ise 108 kuruştur. Dut bağlarının alanı büyük değil, aksine birkaç dönüm arasında değişmektedir⁴¹.

Amasya'da ipek üretimi ve satımı üzerinde yerel yöneticilerin sıkı bir denetimi vardı. Bununla ilgili olarak Amasya merkez ve köylerinde halkın ekser hâsılatları ipek olup her okkasından üçer kuruş mizan resmi alınmakta ise de tüccarın başkasına sattığı vakit reftiyye⁴² namıyla emirsiz sekizer para daha alındığı şikâyet konusu olmuştur. Bu durumun Bursa ihtisabı gibi damga vurularak kuruş başına birer paranın *asâkir-i mansûre* masrafı olarak alınması şeklinde düzenlenmesi istenmiştir⁴³.

Amasya ipeğinin kalitesi ve bolluğu ve üretimdeki artış Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. 1840 yılında, Amasya'ya İsviçre ticaret temsilciliği açılır. Avrupalı ticari temsilciler, bu çevrede üretimin daha fazla ve kaliteli olması için çalışmalar başlatmışlardır. Avrupa pazarlarının ipek talebinin

³⁸ Victor Fontanier, *Voyages En Orient de L'année 1821 a l'année 1829 (Turquie d'Asie)*, Paris 1829, s. 209-245.

³⁹ AŞS 68-160/3 (21 Receb 1226/11 Ağustos 1811).

⁴⁰ AŞS 68-59 (Evâhir-i Cemâziye'l-âhir 1225/23-31 Temmuz 1810); diğer satış örnekleri için bkz. AŞS 68-87; AŞS 69-8; AŞS 78-16/2.

⁴¹ Mehmet Beşirli, "Osmanlı Döneminde Amasya Sancağı Üzerine Bazı Bilgiler (17-19. Yüzyıllar)", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*, Amasya 2007, s. 122-123.

⁴² Reftiyye: Memleket dışına çıkarılan mahsul ve mamullerden alınan gümrük resmi yerine kullanılır.

⁴³ BOA, C. İKTS, nr. 455, (29 Cemâziye'l-evvel 1246/15 Kasım 1830).

buradan karşılanabileceğini gözlemlemişlerdir. Gelecek üretim sezonunda kaliteli ve bol ürün sağlamayı ne kadar zamanda yapabileceklerinin planlamasını yapmışlardır⁴⁴.

Üretim miktarı açısından bakıldığında ipeğin üretim miktarı 1838 yılında 18.000 okka (49.500 libre)⁴⁵, 1839 yılında 28.000 okka (77.000 libre), 1840 yılında 12.000 okka (33.000 libre) ve 1841 yılında toplam 48.000 okka (132.000 libre) dir. Buna göre 1841 yılında Amasya’da ipek üretimi miktarları verilen diğer yıllara göre oldukça bol, kaliteli ve verimli olmuştur. Ancak bu bolluğa rağmen 1840 yılında ipeğin litrası 25 kuruşa, 1841’de ise litrası 32-34 kuruşa satılmıştır⁴⁶. Bu yüksek fiyatlar nedeniyle ürün bolluğuna rağmen yurt içinde ve yurt dışında satın alma talebi azalmıştır. Bunun nedeni Amasya’da iki Avrupalı ipek tüccarının rekabetidir. Ancak bu tüccarların Amasya ipekçiliği açısından olumlu katkılarının olduğu görülmektedir. Bunlar ipek kozası üreticilerine bir okka ipek böceği tohumu başına 40 para avans vermeleri, eski ipek çıkırıklarını ve mancınıklarını modernleştirmeleri, buharlı koza ayırma havuzları kurmaları ve Amasya çevresinde ipek böcekçiliğinin daha modern ve pratik verimli koşullarda yapılmasını sağlamak için eğitmenler göndermeleridir⁴⁷.

Avrupalı tüccarlar yukarıda belirtilen olumlu katkılar sonucunda ortaya çıkacak üretim fazlalığını ve bunun işlenilmesini ise planlayamamışlardır. Hem kendilerini hem de üreticileri zor duruma sokmuşlardır. Üreticilerin fabrikalarla yaptıkları anlaşma ve aldıkları avans karşılığında teslim ettikleri ham ipek çok fazla idi. Fabrika sahipleri üreticilere verdikleri avansın nakit olarak geri ödenmesini istemişlerdir⁴⁸.

Bu arada Avrupalılar, Osmanlı ülkesinde mancınıkla çalışan ipek fabrikası kurmaya başladılar. 1845 yıllarında Amasya kentinde bir Freiburg firması bir mancınıkhane kurmuştu, başka Avrupalı girişimciler de kısa süre içinde ikincisini kurdular. Bu iki mancınıkhane de buhar enerjisi kullanılıyor, kaba bir işleme ipek çekiyordu. Ancak 1860’lara gelindiğinde Amasya kentindeki mancınıkhaneler iflas etti ve binalar uzun yıllar değirmen olarak kullanıldı⁴⁹.

Aynı yıllarda Mordtmann, eski bir ipekçilik merkezi olan Amasya konusunda bilgi verirken her yıl Amasya ve çevresinde 20-25.000 kg ham ipek üretildiğini ve ürünün iyi olduğu yıllarda bu miktarının 30.000 kg dolayına yükseldiğini belirtmektedir. Üretimin üçte birinin Diyarbakır, Halep ve Şam’a işlenmek üzere gönderildiğini ve bir miktar ham ipeğin de Avrupa’ya ihraç edildiğini, daha sonraki yıllarda ise ham ipeğin tamamına yakınının yüksek fiyat veren yabancı tüccarlara satıldığını yazmaktadır⁵⁰.

Bu yıllarda Amasya’da ipek böcekçiliğinin gözde bir ekonomik faaliyet olması nedeniyle, Anadolu’nun çeşitli yerleri bu şehirden ipekböceği yetiştiriciliğinin yaygınlaşması için öğreticiler talep etmiştir. Örneğin Amasya’dan Konya Eyâletine bağlı Bor Kazası’na dut fidanı ekimi, terbiyesi ve ipek böcekçiliğini geliştirmek için, buraya 8-10 hanenin iskân edilmesi istenmiştir⁵¹. Ayrıca Erzurum’un İspir Kazası ahalisinin isteği üzerine ipek böceği terbiyesi, cehri⁵² fidanı dikimi ve kökboyası üretilmesi için, bu işte ehil kişilerin Amasya’dan getirilmesi kararlaştırılmıştır⁵³.

⁴⁴ Tuncer Çağlayan, “İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Amasya ve Çevresinde Ticaret (1840-1841)” *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*, Amasya 2007, s. 315.

⁴⁵ Ali Tuzcu, *İlkçağlardan-Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*, Kayseri 2007, s. 158.

⁴⁶ Tuncer Çağlayan, *agb.*, s. 315.

⁴⁷ Ali Tuzcu, *age.*, s. 159, 160.

⁴⁸ Cevdet Hâriciye [=C.HR.], nr. 2497, (29 Rebî’ü’l-âhir 1265/24 Mart 1849).

⁴⁹ Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul 1999, s. 215-222.

⁵⁰ Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s. 22-24.

⁵¹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri [=A.} MKT.], nr 37/36, (25 Safer 1262/22 Şubat 1846).

⁵² Cehri ağacına halk arasında “altın ağaç” da denir. Küre biçiminde, bezelye büyüklüğünde meyveleri olan bu ağacın olgunlaşmamış meyvelerinin kabuğundan “cehri” adı verilen boya elde edilir. Bu boya sarı, turuncu ve yeşil

Ayrıca devlet Bursa, Edirne ve Amasya gibi ipek üretim merkezlerinde ipekçiliğin ilerlemesi için rüştiye mekteplerinde (*ortaokul*) *fenn-i fellâhiye* (*çiftçilik usulleri*) derslerinin okutulmasını istemiş ve bu dersleri okutacak öğretmenleri tayin etmiştir.⁵⁴

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ipek ticareti geçmişte olanın tersi yönünde gerçekleşmeye başlamıştır. Geçmişte İran üzerinden ve İran kökenli ipekler Amasya'ya gelirken bu zamandan itibaren Amasya'dan İran ve Rusya'ya ipek ihracatı yapılmaktadır.⁵⁵

Ancak bu dönemde ipekböcekçiliği açısından en önemli problem, Fransa'da 1857 yılında başlayan ve üç yıl sonra Osmanlı topraklarında görülen ve 25 yıl kadar üreticileri uğraştıran (*pébrine*) *karataban* hastalığıdır.⁵⁶ Bu hastalık ipek böceği üreten Amasya'yı da olumsuz yönde etkilemiş ham ipek üretimi düşmüştür. Hastalığa yerli üreticilerin maharetsizliği ve ihmali neden olmuştur. Üreticilerin birçoğu borç batağına saplanmıştır.⁵⁷ Hatta bazı dutluk sahipleri dut ağaçlarını kesmişler ve yerine meyve ağaçları dikmişlerdir.

Buna bağlı olarak devlet Japonya'dan yeni tohumlar getirip halka dağıtmıştır. Bu tohumlardan Amasya'ya da gönderilmiş ve Japon tohumları hakkında bir rapor istenmiştir. Amasya meclisinin gönderdiği raporda bu tohumların iklim ve hava koşulları uygun olmadığı için tohumların iyi çıkmadığı, çıkanların ise küçük olduğunu bildirilmiştir.⁵⁸

Louis Pasteur'un "*tohumu alınacak kelebeklerin kanını önce mikroskopta muayene etmek, hastaliksız olduğu anlaşıldıktan sonra tohumlarını saklamak*"⁵⁹ şeklinde geliştirdiği basit bir yöntemle hastalık kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

Nitekim Amasya mutasarrıfı 18 Temmuz 1865 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektupta Amasya'da bu yıl ipek tohumlarının sağımı olup mahsulün olduğunu fakat bir önceki sene tohumların bir dirhemine 15 kuruşa satıldığından bağ sahiplerinin onda biri tohum satın alıp diğerlerinin tohum tedarik edemediğini ve tohumuz ve mahsulsüz kaldığını şimdi ise kozaların satıldığı tohumları ise muhtekirlerin toplamakta olduğunu bu nedenle ahalinin tohumuz kalmaması için yeterince sağlam tohumluk koza satın alınarak halka parasıyla dağıtılmasını istemiştir.⁶⁰

Bununla beraber 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile daha ucuz Çin ipeğinin Avrupa piyasasına yayılması üzerine fiyatlarda önemli düşüşler olmuş bu da Osmanlı ipek üreticisini olumsuz etkilemiştir. Bu durum Amasya'nın ipekçiliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

V. Cuinet'e göre 19. yüzyılın sonlarında Amasya'da ipekçilik modern bir şekilde gelişip yaygınlaşmıştır. Amasya eskiden Anadolu'da ipekçiliğin ünlü olduğu merkezlerden biriydi. Yıllık ortalama 700.000 ile 800.000 kg ipek kozası elde ediliyordu. Fakat ipek böceklerine bulaşan bir hastalık üç yıl içinde üretimi geriletmiş, 1880 yılında 30.000 kg'a düşürmüştür. Uygulanan pastörize yöntemi sayesinde tekrar yükselmeye başlamıştır. Dut ağaçları tekrar yetiştirilmeye başlanmış, 1890 yılında koza üretimi 80.000 kg'a yükselmiştir.⁶¹

renkler verir. Halı, kilim ve kumaşlarda kullanılan bu bitkisel boya dünyada yalnızca ülkemizde üretilir. www.itusozluk.com, *Erişim: 27.09.2011*.

⁵³ BOA, A.}MKT, nr. 44/42, (23 Cemâziye'l-evvel 1262/18 Mayıs 1846).

⁵⁴ BOA, Meclis-i Vâlâ [=MVL], nr. 33, (16 Receb 1284/19 Kasım 1867).

⁵⁵ BOA, Cevdet Maliye [=C. ML.], nr. 568, (19 Zî'l-ka'de 1266/ 26 Eylül 1850).

⁵⁶ Fahri Dalsar, *age.*, s. 421.

⁵⁷ Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul 1992, s. 158.

⁵⁸ BOA, MVL, nr. 722/4 (29 Rebî'ü'l-evvel 1283/11 Ağustos 1866).

⁵⁹ Fahri Dalsar, *age.*, s. 425.

⁶⁰ BOA, MVL, nr. 711/26 (6 Temmuz 1281/23 Safer 1282/18 Temmuz 1865).

⁶¹ Vital Cuinet, *age.*, s. 750.

Bu yüzyılın sonunda şehirde 2500 dokumacı bulunmakta ipekten, ipek çarşaf ve hamam takımları imal edilmekte ve diğer şehirlere satılmakta olduğu da görülmektedir⁶².

Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak çöküşünün ardından borç aldığı Avrupalı devletler tarafından 1881'de kurulan Düyûn-ı Umûmiye (*Genel Borçlar*) İdaresine, Muharrem kararnamesi ile “*Rûsum-ı Sitte*” meyanında ipek öşrünün terk edilmesi üzerine, ipekçiliğin geliştirilmesi işiyle bu idare meşgul olmuş ve sarf ettiği gayretlerin semeresini almıştır. Pasteur sisteminin tatbiki, ipekçilik Enstitüsünün açılması, yeniden dut bahçelerinin tesisi için prim usulünün ihdası, Düyûn-i Umûmiyye İdaresi'nin teşvik yolunda aldığı tedbirler arasındadır. Birçok üretici bu teşvikten cesaret alarak eski sanatlarına dönmüşler ve üretim yeniden yüksek seviyesine ulaşmıştır⁶³.

Düyûn-i Umûmiyye idaresi tarafından ipekçiliğin geliştirilmesi için Bursa'da 1894 yılında kurulan İpek böcekçiliği Enstitüsü olan *Dârü'l-harîr*, Pasteur usulü ipekböceği tohumları seçme ve modern usulde ipek böceği yetiştirme konularında önce iki yıl daha sonra bir yıl süreli eğitim vererek ülkenin her tarafı için uzmanlar yetiştirmiş ve başarılı olmuştur. Bunun üzerine ipekçilik sanatının ilerlemesi için ülkenin önemli ipek böceği üretim merkezleri olan Selanik, Amasya ve Antakya'da da Bursa'da olduğu gibi birer *Harîr Dârü't-ta'limi* ile numune dutlukların teşkil edilmesi hükümet tarafından planlanmıştır. Bu *Harîr Dârü't-ta'limileri*'nin açılması ve numune dutlukların oluşturulması için gerekli paranın ipek öşrü fazlasından karşılanması amaçlanmıştır⁶⁴. Bunun için bir masraf planı oluşturulmuştur. Bu planda Selanik ve Antakya için belirlenen miktarın (28.455 kuruş) iki katından fazlası Amasya için belirlenmiştir. Tablo 2'de Amasya'da açılacak Harir Dârü't-ta'limi ve numune dutluklar için ön görülen masrafların ilk kuruluşta ve takip eden dönemde yıllık harcama kalemleri görülmektedir⁶⁵.

Tablo 2: Amasya'da kurulacak İpekçilik Okulu ve Numune Dutluklar için belirlenen harcama kalemleri

Amasya'da Tesis Kılınacak Harir Dârü't-ta'limi		
	mâsarif-i dâime-i senevîye gurusu	mâsarifât-ı ibdidâiye gurusu
Amasya'da te'sis kılınacak harîr dârü't-ta'limi dutluk ihdâsı için iştirâsı lâzım gelen on dönüm arâzi itmanî	---	5000
Dutluk ihdası masârifi	---	5000
Dârü't-ta'lim masârif inşâiyesi	---	20.000
Dârü't-ta'lim tefrîşiyesi	---	2000
Âlet ve edevât itmanî vesâire	---	6200
Mahalli zirâ'at müfettişine verilecek	4000	---

⁶² Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1289 (1872-73), s. 220; 1300,(1882-83), s. 186; 1308 (1890-91) s. 212.

⁶³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1994, s. 69.

⁶⁴ BOA, Mühimme Kalemî Evrakı [=A.}MKT. MHM.], nr. 17, (29 Zi'l-ka'de 1311/3 Haziran 1894); BEO 34382, (17 Safer 1312/20 Ağustos 1894).

⁶⁵ BOA, Şura-yı Devlet [=ŞD], nr. 354/46 (21 Zi'l-ka'de 1311/26 Mayıs 1894)

hizmet mukâbili ücreti		
Mu'avin ma'âşatı	6000	---
Üç ay istihdâm kılacak bir ipekçi ücreti şehri üçyüz guruş	900	---
Bir sene müddetle istihdâm kılınacak bir nebâtcî? şehri yüzeli guruş	1800	---
Üçer ay istihdâm kılınacak bir amele şehri yüzeli guruş	450	---
Masârif-i müteferrika senevî	2500	---
Yekûn	15650	49255

Ancak, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, masrafların fazla olması ve Bursa'daki enstitünün diğer şehirlerden müracaat eden talebelere ücretsiz eğitim verdiğinden, yetiştirdiği elemanların bütün memlekete kifayet edeceğini belirterek bu şehirlerde ön görülen Harir Dârü't-talimi ve numune dutluklarının kurulmamasını istemiştir. Şura-yı Devlet'te aynı gerekçelerle bu kuruluşların açılmaması yönünde görüş belirtmiştir⁶⁶.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise Amasya'da 40 yıl önce (1860) 2.000.000 kilo koza hâsılatı vardır. Ancak koza tohumlarının eski usulle elde edilmesi ve kaçak tohumlar nedeniyle, bunların büyük bir kısmının böcek halindeyken telef olmuştur. Nitekim yıllık üretim 100.000 kiloya kadar düşmüştür. Bu nedenle koza hâsılatının artırılması için Bursa ve sair mahallerde uygulanan nizamnamenin, Amasya'da da uygulanması Bursa Harir Darü't-talimi mezunlarından Karabet ve arkadaşları tarafından talep edildiğinden vilayetçe gereğinin yapılması istenmiştir⁶⁷.

Yine de bu yüzyılın başlarında ipek böcekçiliğindeki ulaşılan seviye nedeniyle Sivas Ermeni cemaatinden olan ve Amasya'da ikamet eden Ansoryan Oseb, Rusya'nın Şirvan şehrine yılda 4.500 liralık harir tohumu satmıştır⁶⁸.

Ülkenin her tarafında olduğu gibi Amasya'da da koza üretimini teşvik için yapılması kararlaştırılan ipek koza müsabakasının açılışı yapılarak dereceye girenlere ödülleri dağıtılmıştır⁶⁹. Ayrıca devlet Amasya'da ipek kozacılığının geliştirilmesinde gayreti bulunan Elmas oğlu Ohannes Ağa'ya Sanayi Madalyası vererek farklı bir teşvik metodu da izlemiştir⁷⁰. Aynı şekilde Tasvir-i Hümayunu ipekle işleyerek Padişah'a takdim eden Amasyalı Bedros Kaconi Efendi'ye de Sanayi Madalyası verilmiştir⁷¹.

Şehirde ekonomik getirisinin yüksekliğine bağlı olarak ipekçilikle uğraşan farklı meslek gruplarından insanlar vardı. Nitekim Amasya nüfus kâtibi Ali Efendi bunlardan biri idi. Ali Efendi görevini terk ederek ipekçilik yaptığı için şikâyet edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Ali Efendi'nin ipek kozacılığı yapmasının ceza kanuna göre mahzurlu olmadığı belirtilmiştir⁷².

⁶⁶ BOA, Babîali Evrak Odası [=BEO], nr. 42732 (18 Şaban 1312/14 Nisan 1895).

⁶⁷ BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi [=DH. MKT], nr. 120, (01 Rebî'ü'l-evvel 1318/29 Haziran 1900)

⁶⁸ BOA, Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelât ve Islâhât Komisyonu DH. TMIK. M, nr. 80/55, (3 Şevval 1317/4 Şubat 1900); DH. TMIK. M. nr. 7, (3 Receb 1318/27 Ekim 1900).

⁶⁹ BOA, DH. MKT, nr. 59, (24 Rebî'ü'l-âhir 1321/20 Temmuz 1903).

⁷⁰ BOA, DH. MKT, nr. 2177-88, (02 Rebî'ü'l-evvel 1316/14 Mart 1899).

⁷¹ BOA, İrâde Muabeyn-i Hümayûn, [=İ.MBH], nr. 19, (29 Zî'l-hicce 1328/1 Ocak 1911).

⁷² BOA, Dâhiliye Mütenevvia [=DH. MTV.],nr. 6.1.74 (24 Rebî'ü'l-evvel 1329/25 Mart 1911).

Turkish Studies

Bütün bunlarla beraber günümüzde Amasya'da ipekböcekçiliği Osmanlı dönemindeki önemini yitirmiş, 1982'de 184 aile bu faaliyetle uğraşırken 1992'de bu sayı 136'ya düşmüş⁷³, 2000'li yıllardan sonra ise son bulmuştur⁷⁴.

Sonuç

Doğal ve beşeri ortam uygunluğunun olduğu Amasya'da ipek böcekçiliğinin başlaması Osmanlı devletindeki ipekçilik ile paralellik gösterir. İlk dönemlerde İran ticaret yolu üzerinde olmasından, İran'dan gelen ipekler bu şehirde dokunurdu. Yine bu dönemde Amasya'da dokunan kumaşlar Osmanlı sarayında tercih edilmiştir. Ayrıca bu kumaşlar ülke dışına da ihraç edilmiştir. Şehirde bulunan ipek mizanı, ipekçiliğin ne kadar geliştiğinin bir diğer göstergesidir.

İran'la yapılan savaşlar nedeniyle İran ipeğinin gelmemesi üzerine şehrin ikliminin de uygun olmasıyla ipek böceği kozası yetiştirilmesine başlanmıştır. Bu nedenle 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde şehirde üretilen ipek buradaki tezgâhlarda dokunurken ülkenin çeşitli şehirlerine gönderilmekle birlikte Avrupalı tüccarlar vasıtası ile Avrupa'ya da satılmıştır.

19. yüzyılın başlarında Avrupalı tüccarlar şehre gelip yerleşmişler ipekçiliğin gelişmesi için önemli adımlar atmışlar ve üreticiyi teşvik için avanslar dağıtmışlardır. Ancak ipek üretiminin artmasına karşın Avrupalı tüccarlar yeterli ürün almaması halkı zarar eder duruma getirmiştir.

1857 yılında Fransa'da ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen ipek böceği hastalığı (*Karataban*) Amasya'yı da etkilemiştir. Devletin diğer şehirlerde olduğu gibi burada da tedbirler aldığı görülmektedir. Düşünülen bu tedbirlerden biri de Bursa'da açılan Harir Dârü't-ta'limi gibi kurumların Amasya'da da açılmak istenmesidir. Ancak başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle bu okul açılmamıştır. Bu yüzyılın sonunda Amasya'da ipekçiliğin tekrar geliştiği ve özellikle Rusya'ya ipek böceği tohumu ihraç edildiği görülmüştür.

⁷³ Murat Özgür, *agm.*, s. 103.

⁷⁴ Türkiye İpekböcekçiliği ve İpekçilik Milli Komitesi 2009 Yılı 2. Yürütme Kurulu Raporu.

KAYNAKÇA**I-Arşiv Vesikaları**

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA]

a- Tapu Tahrir [=TD], nr. 387

b- Maliyeden Müdevver [=MAD], nr. 160

c- Cevdet İktisat [=C. İKTS], nr. 396, 455

Cevdet Hâriciye [=C.HR], nr. 2497

Cevdet Maliye [=C. ML.], nr. 568

d- Meclis-i Vâlâ [=MVL], nr. 33, 722/4, 711/26

e- Şura-yı Devlet [=ŞD], nr. 354/46

f- Babîali Evrak Odası [=BEO], nr. 42732, 34382

g- Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi [=DH. MKT], nr. 120, 59, 2177-88

h- İrâde Muabeyn-i Hümayûn, [=İ.MBH], nr. 19

ı- Dahiliye Nezareti Teşri-i Muâmelât ve Islâhât Komisyonu [=DH. TMİK. M], nr. 80/55

j-Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri [=A. } MKT.], nr. 37/36, 44/42

k-Mühimme Kalemi Evrakı [=A. }MKT. MHM.], nr. 17

l-Dâhiliye Muamelât [=DH. TMİK. M.], nr. 7

m-Dâhiliye Mütenevvia [=DH. MTV.], nr.6.1.74

2-Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivin [=TKA], TD, nr. 26.

II-Şer'îye Sicilleri

Amasya Şer'îye Sicilleri [=AŞS], 1, 23, 48, 52, 53, 58, 62, 63, 68, 69, 72, 73, 78.

III-Salnameler

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1289 (1872-73); 1300,(1882-83); 1308 (1890-91)

IV-Araştırma ve İncelemeler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Şer'îye Sicilleri, C. I, İstanbul 1988.

BAŞ, Ergin, *62 numaralı Amasya Şer'îye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2008.

BEŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Döneminde Amasya Sancağı Üzerine Bazı Bilgiler (17-19. Yüzyıllar)", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*, Amasya 2007.

CUINET, Vital, *La Turquie d'Assie I*, Paris 1892.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

ÇAĞLAYAN, Tuncer, “İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Amasya ve Çevresinde Ticaret (1840-1841)” *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*, Amasya 2007.

DALSAR, Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik*, İstanbul, 1960.

DÖLEN, Emre, *Tekstil Tarihi*, İstanbul 1992, s. 158.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1994.

ELMACI, Süleyman, “Çeşitli İklim Sınıflandırmalarına Göre Amasya’nın İklimi”, *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 7-13 Haziran 2007*.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 2000.

FAROQHI, Suraiya, “Ticaret, Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası” *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Edt: Halil İnalcık-Donald Quataert), C: I, 1600-1914, İstanbul, 2000.

FONTANIER, Victor, *Voyages En Orient de L’année 1821 a l’année 1829 (Turquie d’Asie)*, Paris 1829.

GUDİASHVİLİ, David, “XV-XVII. Yüzyıllarda İpekli Kumaş Dokumacılığı”, *Osmanlı*, C. III, Edt. Güler Eren, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, (Çev. Halil Berktaş), C. I, İstanbul 2000.

KÖK, Mustafa, *H.1200-1201 (M.1785-1787) Tarihli Şer’iyye Siciline Göre Amasya’nın İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

ÖNSOY, Rifat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988.

ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993.

ÖZGÜR, Murat, “Türkiye’de İpekböcekçiliği”, *A.Ü. DTCF., Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Ankara 1996, s. 95-106.

RÜSTOW, Alexander, *İktisadi Coğrafya* (Çev: Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1946.

QUATAERT, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul 1999.

YAVUZ, Hasan Ali, *1777-1780 Yılları Arasında Amasya (Şer’iyye Siciline Göre)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999.

YILMAZ, Fikret, *Amasya’nın Bir Numaralı Şer’iyye Sicili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1987.

www.itusozluk.com, *Erişim: 27.09. 2011*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011